

სისხლის სამართლის პროცესში დაზარალებულის უფლებები ევროპული და ქართული კანონმდებლობის მიხედვით

დოქტორანტი **ხატია თანდილაშვილი**, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

I. შესავალი

სისხლის სამართლის პროცესში დანაშაულის მსხვერპლის უფლებების დაცვას ბოლო წლებში ევროპულ დონეზე განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა. ევროპის კავშირმა 2001 წელს მიიღო 2001/220/JI ჩარჩო გადაწყვეტილება სისხლის სამართლის პროცესში დანაშაულის მსხვერპლის სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ,¹ რომლითაც განისაზღვრა სისხლის სამართლის პროცესში დაზარალებულის კონკრეტული უფლებები და საჭიროებები. თუმცა ეროვნულ დონეზე სამართლებრივ ნორმებს შორის დიდი სხვაობისა და ცალკეული სახელმწიფოების სისხლის სამართლის კანონმდებლობაში არსებული ხარვეზების ფონზე ვერ ხერხდებოდა იმ მიზნის მიღწევა, რომელიც დაზარალებულის უფლებების სფეროში სამართლის ჰარმონიზაციისაკენ იყო მიმართული.² დანაშაულის მსხვერპლის სათანადო დაცვისა და მისი მხარდაჭერის უზრუნველსაყოფად, ევროპულმა საბჭომ ევროპულ კომისიასა და ევროპის კავშირის წევრ სახელმწიფოებს დაავალა, საკითხის მიმართ შეემუშავებინათ ინტეგრირებული და კოორდინირებული მიდგომა, შეეფასებინათ დანაშაულის მსხვერპლის კომპენსაციის შესახებ ევროპის საბჭოს 2004 წლის 29 აპრილის 2004/80/EG დირექტივა, ასევე ჩარჩო გადაწყვეტილება და გადაესინჯათ, არსებობდა თუ არა ორივე სამართლებრივი ინსტრუმენტის გაერთიანების გზით ერთიანი სამართლებრივი აქტის მიღების შესაძლებლობა.³ შედეგად, 2012

წლის 25 ოქტომბერს მიღებულ იქნა დანაშაულის მსხვერპლის უფლებების, მათი მხარდაჭერისა და დაცვის მინიმალური სტანდარტების, ასევე ჩარჩო გადაწყვეტილების ჩანაცვლების შესახებ დირექტივა 2012/29/EU,⁴ რომელმაც საგრძნობლად გააფართოვა ჩარჩო გადაწყვეტილებით განსაზღვრული უფლებები.

ამავდროულად, 2004-2005 წლებში რეფორმების განხორციელების მიზნით, საქართველოში შემუშავდა სტრატეგია, რომელიც მიზნად ისახავდა ქართული სისხლის სამართლის მორგებას საერთაშორისო და ევროპულ სტანდარტებთან. სისხლის სამართლის პროცესის სფეროში რეფორმები მიმართული იყო შეჯიბრებითობის პრინციპის განმტკიცებისა და მართლმსაჯულების სფეროში ადამიანის უფლებების გაძლიერებისაკენ.⁵ გარდა ამისა, 2014 წელს ევროპის კავშირის ფუნქციონირების შესახებ ხელშეკრულების 217-ე მუხლის შესაბამისად, სამეზობლო პოლიტიკის ფარგლებში, საქართველოსა და ევროპის კავშირს შორის გაფორმდა ასოცირების შესახებ შეთანხმება, რომელმაც მხარეებს შორის დაამკვიდრა „განსაკუთრებული და პრივილეგირებული ურთიერთობა“ და ასოცირებული სახელმწიფო ორგანიზაციის წევრობის გარეშე დაუკავშირა ევროპის კავშირის სისტემას.⁶ შესაბამისად, საქართველომ იკისრა ვალდებულება, სხვადასხვა სფეროებში ითანამშრომლოს ევროპის კავშირსა და წევრ სახელმწიფოებთან და სისხლის

Bürger (2010/C 115/01), S. 10 (იხილეთ: <https://www.easo.europa.eu/sites/default/files/public/stockholmer-programm.pdf> – უკანასკნელად ნანახია: 18.06.2017).

⁴ ტექსტში შემოკლებულია როგორც დირექტივა.

⁵ Criminal Justice Reform Inter-Agency Coordination Council, Criminal Justice Reform Strategy, 10th session of ICC, p. 4 (იხილეთ: http://www.justice.gov.ge/Multimedia%2FFiles%2Fsabchoebi%2FCriminal_Justice_Reform_Strategy_ENG.pdf – უკანასკნელად ნანახია: 18.06.2017).

⁶ Oppermann/Classen/Nettesheim, Europarecht, 7. Auflage, 2016, Rn 3-4.

¹ ტექსტში შემოკლებულია როგორც ჩარჩო გადაწყვეტილება.

² Kommission der europäischen Gemeinschaften, Bericht der Kommission Kom (2009)166, S.11 (იხილეთ: http://ec.europa.eu/civiljustice/news/docs/succession_proposal_for_regulation_de.pdf – უკანასკნელად ნანახია: 18.06.2017).

³ Europäischer Rat, Das Stockholmer Programm – ein offenes und sicheres Europa im Dienste und zum Schutz der

სამართლის საპროცესო კოდექსის დახვეწისას, გაითვალისწინოს ევროპის კავშირის კანონმდებლობა. ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, საქართველო ვალდებულია მოახდინოს დირექტივის აღსრულება.

წინამდებარე სტატიაში დირექტივით განხორციელებული სიახლეები შედარებულ იქნება საქართველოში მოქმედ ნორმებთან და იქნება მცდელობა დადგინდეს, თუ რა მსგავსება და სხვაობა არსებობს მათ შორის და სად არის ჰარმონიზაციის საჭიროება. კერძოდ, განხილული იქნება დირექტივით განმტკიცებული ისეთი საკითხები, როგორცაა დანაშაულის მსხვერპლის ცნება; უფლება – გესმოდეს და გააგებინო; ინფორმაციის მიღების უფლება, მათ შორის თარჯიმნის მომსახურებისა და დოკუმენტების თარგმნის მოთხოვნა; სისხლის სამართლის პროცესში მონაწილეობის უფლება და მისგან გამომდინარე პროცესუალური უფლებები; ბოლოს კი განხილული იქნება დაზარალებულის საჭიროებების ინდივიდუალური შეფასების საკითხი.

II. 2012/29/EU დირექტივით დადგენილი სტრანდარტები

1. დანაშაულის მსხვერპლის ცნება

ჩარჩო გადაწყვეტილებისაგან განსხვავებით, რომელიც დანაშაულის მსხვერპლად მხოლოდ იმ ფიზიკურ პირს განიხილავდა, რომლის მიმართაც განხორციელდა დანაშაული, დირექტივაში დანაშაულის მსხვერპლთა წრე გაფართოებული სახით არის წარმოდგენილი. იგი ცნება „დანაშაულის მსხვერპლში“ მოიაზრებს როგორც პირდაპირ, ისე არაპირდაპირ მსხვერპლს, რომელიც შეიძლება იყოს „ფიზიკური პირი, რომელმაც უშუალოდ დანაშაულის შედეგად განიცადა ფიზიკური, ფსიქოლოგიური ან სულიერი ტკვილი ან ეკონომიკური დანაკარგი“ (მუხლი 2, პუნქტი „ა“, ქვეპუნქტი „i“) ან „ოჯახის წევრი იმ პირისა, რომელიც უშუალოდ დანაშაულის შედეგად გარდაიცვალა და რომლის გარდაცვალებით პირს მიადგა ზიანი“ (მუხლი 2, პუნქტი „ა“, ქვეპუნქტი „ii“). ამასთან, ზიანს მხოლოდ მაშინ ექნება ადგილი, თუ გარდაცვლილსა და მის ნათესავს ერთმანეთთან მჭიდრო ემოციური ურთიერთობა ჰქონდათ ან ნათესავი ფინანს-

სურად იყო დამოკიდებული გარდაცვლილზე.⁷ დირექტივამ ნათესავების წრეც განსაზღვრა და მას მიაკუთვნა გარდაცვლილის მეუღლე; პირი, რომელსაც მსხვერპლთან მჭიდრო ინტემური კავშირი ჰქონდა (მათ შორის ერთსქესიანთა კავშირი) და რომელთან ერთადაც ენეოდა ერთიან საოჯახო მეურნეობას; პირდაპირი ხაზის ნათესავები (მშობლები), და-ძმა და მსხვერპლის კმაყოფაზე მყოფი პირი.

აღსანიშნავია, რომ დირექტივა მოქმედებს მხოლოდ ფიზიკური პირების მიმართ და იგი არ ვრცელდება იურიდიულ პირებზე. თუმცა აღნიშნული გარემოება არ უნდა ჩაითვალოს დისკრიმინაციად, ვინაიდან დირექტივის მთავარი ამოცანაა დანაშაულის მსხვერპლის მეორადი და მესამედი ვიქტიმიზაციასგან, დაშინებისა და შურისძიების-გან დაცვა.⁸ თუმცა, დირექტივა წევრ სახელმწიფოებს შესაძლებლობას აძლევს, რომ დირექტივით დადგენილი სტანდარტები გამოყენებულ იქნეს იურიდიული პირთა მიმართ.

მოცემულ ნაწილში საქართველოს სისხლის სამართლის კანონმდებლობა სრულად შეესაბამება დირექტივის მოთხოვნებს. სისხლის სამართლის პროცესში მონაწილეობის უფლებამოსილება ენიჭება როგორც პირდაპირ, ისე არაპირდაპირ მსხვერპლს. სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის⁹ მე-3 მუხლის 22-ე ნაწილით დაზარალებულად მიჩნეულია „სახელმწიფო, ფიზიკური ან იურიდიული პირი, რომელსაც მორალური, ფიზიკური თუ ქონებრივი ზიანი მიადგა უშუალოდ დანაშაულის შედეგად“, ხოლო სსსკ-ს 56-ე მუხლს მე-3 ნაწილის შესაბამისად, სისხლის სამართლის საქმეებში, რომელსაც დაზარალებულის სიკვდილი

⁷ European Commission, DG Justice, Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, Ref. Ares (2013)3763804 – 19/12/2013, p. 10 (ჩამოტვირთვა შესაძლებელია ვებ-გვერდიდან: <https://e-justice.europa.eu/home.do>).

⁸ Bock, Stefanie, Das europäische Opferrechtspaket: zwischen substantiellem Fortschritt und blindem Aktionismus Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik, 2013, 201, 205; EuGH, C-467/05, Dell’Orto, 55; EuGH C-205/09, Eredics, 31.

⁹ ტექსტში შემოკლებულია როგორც სსსკ.

მოჰყვა, გარდაცვლილის უფლებები და ვალდებულებები ენიჭება მის ახლო ნათესავს.

2. უფლება – გესმოდეს და გააგებინო

დირექტივის მე-3 მუხლის თანახმად, ყველა სახელმწიფო ორგანო, რომელიც სისხლის სამართლის პროცესში ურთიერთობას ამყარებს დანაშაულის მსხვერპლთან, ვალდებულია მას ინფორმაცია მიანოდოს მისთვის გასაგები ფორმით, რა დროსაც გათვალისწინებულ უნდა იქნეს მსხვერპლის ასაკი, სქესი, შეზღუდულუნარიანობა, მონიფულობა, ენის ცოდნის დონე და წერა-კითხვის უნარები. ამასთან, მსხვერპლს უნდა მიეცეს შესაძლებლობა, რომ საკუთარი ნათქვამი თუ ქმედებები სხვებსაც გააგებინოს,¹⁰ მაგალითად, თუ დანაშაულის მსხვერპლი ყრუ არის, მაშინ მას უნდა მოემსახუროს თარჯიმანი, რომელსაც ესმის ყრუმუნჯთა ნიშნები. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სახელმწიფოებს ინფორმაციის მიწოდება ევალებათ როგორც ზეპირი და წერილობითი ფორმით, ისე მარტივი და გასაგები ენით. დირექტივის მე-3 მუხლის სრულყოფილი აღსრულებისათვის ევროპული კომისია წევრ სახელმწიფოებს ურჩევს ინფორმაციის სხვადასხვა ენაზე გავრცელებას, ბეჭდური სახით მოცემული ინფორმაციის გამარტივებული ვერსიების შემუშავებასა და ადვილად ხელმისაწვდომი თარჯიმნებისა და მთარგმნელების ქსელის შექმნას.¹¹ დირექტივის მე-3 მუხლთან მჭიდრო კავშირშია თარჯიმნის მომსახურებასა და დოკუმენტების თარჯიმნის მოთხოვნა (მუხლი 7). თუ დანაშაულის მსხვერპლს არ ესმის სისხლის სამართლის პროცესის ენა, მის მიერ მოთხოვნის დაყენების შემთხვევაში, სულ მცირე საგამოძიებო და სასამართლო ორგანოების მიერ მისი დაკითხვის დროს, მსხვერპლს უნდა შეეძლოს თარჯიმნის მომ-

სახურებით სარგებლობა, რათა მიეცეს სისხლის სამართლის პროცესში აქტიური მონაწილეობისა და მისთვის მინიჭებული უფლებების რეალიზების შესაძლებლობა. ამასთან, მის მიერ მოთხოვნის დაყენების შემთხვევაში, მას შესაძლებლობა უნდა ჰქონდეს, უფასოდ მიიღოს მისთვის გასაგებ ენაზე ნათარგმნი არსებითი ინფორმაცია. არსებით ინფორმაციაში მოიაზრება სისხლის სამართლის პროცესის დამამთავრებელი გადანყვეტილებები, სასამართლოს არსებითი განხილვის სხდომების დროსა და ადგილის აღმნიშვნელი ინფორმაცია ან სხვა ისეთი დოკუმენტი, რომელიც დანაშაულის მსხვერპლის მოთხოვნით შეიძლება მიჩნეულ იქნეს არსებითად. დირექტივის განსაკუთრებული ბუნება იმაშიც ვლინდება, რომ იგი დანაშაულის მსხვერპლს კონტროლის ფუნქციას ანიჭებს, კერძოდ, მას უფლებას აძლევს გაასაჩივროს თარჯიმნის მომსახურებასა ან დოკუმენტის თარგმნაზე უარი. წევრ სახელმწიფოები თავისუფლად არიან გასაჩივრების პროცედურების მარეგულირებელი ნორმების შემუშავებაში.

მოცემულ ნაწილში საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობა მხოლოდ ნაწილობრივ შეესაბამება დირექტივის სტანდარტებს. დღევანდელი მდგომარეობით, საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი არ შეიცავს უფლების – „გესმოდეს და გააგებინო“-ს შინაარსის მქონე ნორმას. თარჯიმნის მომსახურების კუთხით, აღსანიშნავია სსსკ-ის 49-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტი, რომლის მიხედვით მონმეს (საქართველოს სისხლის სამართლის პროცესში დაზარალებულს ენიჭება მონმის სტატუსი), რომელმაც არ იცის პროცესის ენა, შეუძლია ჩვენება მისცეს მისთვის გასაგებ ენაზე და სახელმწიფოს ხარჯზე ისარგებლოს თარჯიმნის მომსახურებით. თუმცა, მოცემული ნორმა პრობლემურია იმ კუთხით, რომ იგი ვრცელდება მხოლოდ სასამართლო საქმის განხილვის ეტაპზე და არ მოიცავს გამოძიების ეტაპს.

3. ინფორმაციის მიღების უფლება

დირექტივის მე-4 მუხლი შეიცავს იმ ინფორმაციის სრულყოფილ და დეტალურ ჩამონათვალს, რომელიც შესაბამისმა ორგანოებმა დანაშაულის მსხვერპლს პირველივე კონტაქტისთანავე უნდა

¹⁰ იხილეთ: დირექტივის პრეამბულის 21-ე პუნქტი.

¹¹ European Commission, DG Justice, Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, Ref. Ares (2013)3763804 – 19/12/2013, p. 10 (ჩამოტვირთა შესაძლებელია ვებ-გვერდიდან: <https://e-justice.europa.eu/home.do>).

მიანოდონ. დანაშაულის მსხვერპლს, გარდა იმისა, რომ უნდა ჰქონდეს ინტერპერსონალური გზით ინფორმაციის მიღების შესაძლებლობა, ასევე უნდა შეეძლოს ბროშურების, საინფორმაციო ბუკლეტებისა თუ ინტერნეტის მეშვეობით ინფორმირება.¹²

საქართველოში მონმეებისა და დაზარალებულებისათვის სისხლის სამართლის საქმეებზე ინფორმაციის მიწოდებისა და სისხლის სამართლის პროცესის მიმდინარეობისას, დაზარალებულსა და პროკურატურას შორის კომუნიკაციის გამარტივების მიზნით, 2011 წელს საქართველოს პროკურატურის ფარგლებში დაფუძნდა მონმისა და დაზარალებულის კოორდინატორის სამსახური, რომელიც დღევანდელი მდგომარეობით, საქართველოს ექვს ქალაქში ფუნქციონირებს და რომელიც შესაბამისი პირების ინფორმირების გარდა, ახორციელებს ისეთ საქმიანობას, როგორცაა დაზარალებულთან ერთად სასამართლო სხდომაზე დასწრება, დაზარალებულის პიროვნულ-ფსიქოლოგიური მდგომარეობის შეფასება, დაზარალებულსა და პროკურატურას შორის შეხვედრების ორგანიზება, ასევე დაზარალებულის დაკავშირება მხარდაჭერის სამსახურებთან, თავშესაფრებსა თუ იურიდიული დახმარების სამსახურებთან.¹³

ღირეტივა კიდევ უფრო შორს მიდის და წევრ სახელმწიფოებს ავალდებულებს, რომ დანაშაულის მსხვერპლს სისხლის სამართლის ყველა სტადიაზე მიანოდონ შესაბამისი ინფორმაცია. მათ შორის აღსანიშნავია შემდეგი ინფორმაცია: „გამოძიების დაწყებაზე უარის თუ შეწყვეტის შესახებ ან დამნაშავის სისხლისსამართლებრივი წესით დევნის შესახებ გადანყვეტილება“ (მუხ. 6 პუნქტი 1 ქვეპუნქტი „ა“), „სასამართლოს მთავარი სხდომის დრო და ადგილი, ასევე ბრალდებულის მიმართ წარდგენილი ბრალ-

დების არსი“ (მუხ. 6 პუნქტი 2 ქვეპუნქტი „ბ“), „სისხლის სამართლის პროცესის მიმდინარეობა“ (მუხ. 6 პუნქტი 1 ქვეპუნქტი „ბ“) და „ბრალდებულის/მსჯავრდებულის გათავისუფლება/გაქცევა“. ამ ნაწილში საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი სრულად შეესაბამება ღირეტივით დადგენილ სტანდარტებს, ვინაიდან ზემოაღნიშნული უფლებები განმტკიცებულია სსსკ-ის 57-ე და 58-ე მუხლებში.

4. აქტიური საპროცესო უფლებები

დანაშაულის მსხვერპლის პროცესის აქტიურ სუბიექტად წარმოჩინებისა და მისთვის მთავარი როლის მინიჭების მიზნით, ღირეტივამ მას არაერთი აქტიური საპროცესო უფლებები მიაკუთვნა. მათ აქვს უფლება სასამართლო მოსმენაზე (მუხლი 10), დაცვის ღონისძიებებზე (მუხლი 11), საპროცესო ხარჯებისათვის დახმარების მიღებაზე (მუხლი 13), ხარჯების ანაზღაურებაზე (მუხლი 14), ჩამორთმეული ქონების უკან დაბრუნებასა (მუხლი 15) და კომპენსაციაზე (მუხლი 16).

მოცემულ შემთხვევაშიც, საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი ნორმები შესაბამისობაში მოდის ღირეტივის მოთხოვნებთან. სსსკ-ის მე-6 მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, სისხლის სამართლის პროცესში დაზარალებული წარმოდგენილია მონმის სახით და სარგებლობს მისი ყველა უფლებით და ეკისრება მისი ყველა ვალდებულება. ამასთან, იგი უფლებამოსილია, სასამართლოში საქმის არსებითად განხილვისას მისცეს ჩვენება მიყენებული ზიანის თაობაზე (მუხლი 57, ნაწ. 2 ქვეპუნქტი „გ“). სსსკ-ის 57-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ე“, „ვ“, „ზ“ ქვეპუნქტების მიხედვით კი, დაზარალებულს უფლება აქვს მიიღოს პროცესში მონაწილეობის შედეგად განეული ხარჯების ანაზღაურება, დაიბრუნოს ჩამორთმეული ქონება და თუ მას ემუქრება მეორადი ან განმეორებითი ვიქტიმიზაცია, მოითხოვოს დაცვის სპეციალური ღონისძიებების გამოყენება.

ღირეტივის ნოვაციას წარმოადგენს მე-11 მუხლის პირველი პუნქტი, რომლის მიხედვით, წევრი სახელმწიფოები ვალდებული არიან, რომ დანაშაულის მსხვერპლს მისცენ სისხლისსამართლებრივი დევნის განხორციელებაზე უარის შესახებ გადანყვეტილების გასაჩივრების შესაძლებლობა.

¹² European Commission, DG Justice, Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, Ref. Ares (2013)3763804 – 19/12/2013, p. 13 (ჩამოტვირთა შესაძლებელია ვებ-გვერდიდან: <https://e-justice.europa.eu/home.do>).

¹³ საქართველოს პროკურატურის ოფიციალური ვებ-გვერდი, მონმისა და დაზარალებულის კოორდინატორის სამსახური (იხილეთ: <http://pog.gov.ge/geo/witness> – უკანასკნელად ნანახია: 18.06.2017).

დირექტივის აღნიშნული მუხლი საქართველოში 2014 წელს სსსკ-ის 106-ე მუხლში 1¹ ნაწილის დამატებით იქნა აღსრულებული, რომლის მიხედვითაც, დაზარალებულს უფლება აქვს გამოძიების ან/და სისხლისსამართლებრივი დევნის შეწყვეტის შესახებ დადგენილება ერთჯერადად გაასაჩივროს ზემდგომ პროკურორთან, რომლის გადაწყვეტილება საბოლოოა და არ ექვემდებარება გასაჩივრებას. აღნიშნული წესიდან გამონაკლისს წარმოადგენს განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის მსხვერპლები, რომლებიც უფლებამოსილი არიან პროკურორის გადაწყვეტილება გაასაჩივრონ პირველი ინსტანციის სასამართლოში, რომლის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება საბოლოოა. მისასალმებელია, საქართველოს მიერ მოცემული მუხლის იმპლემენტაცია, თუმცა, პრობლემურია ის ჩანაწერი, რომლითაც ნაკლებად მძიმე და მძიმე დანაშაულის მსხვერპლებს არ ეძლევათ შესაძლებლობა, გაასაჩივრონ ზემდგომ პროკურორის გადაწყვეტილება, რომელსაც ისინი უსამართლოდ მიიჩნევენ. გარდა ამისა, დირექტივაში არ არის რაიმე დათქმა გაკეთებული, რომელიც ასეთ შეზღუდვას გაამართლებდა. მთავარი კითხვა, რომელიც აქედან გამომდინარეობს, არის ის, თუ რამდენად წარმოადგენენ დირექტივით გათვალისწინებული განსაკუთრებული დაცვის საჭიროების მქონე მსხვერპლები¹⁴ განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულის მსხვერპლებს. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის¹⁵ მე-12 მუხლის თანახმად, განსაკუთრებით მძიმეა დანაშაული, თუ მისთვის სასჯელის სახით გათვალისწინებულია თავისუფლების აღკვეთა ათ წელზე მეტი ვადით ან უვადო თავისუფლების აღკვეთა. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი ადამიანით ვაჭრობისათვის ითვალისწინებს თავისუფლების აღკვეთას 7-დან 12 წლამდე, ოჯახში ძალადობისთვის – ერთ

¹⁴ დირექტივის პრეამბულის 57-ე პუნქტი გამოყოფს მსხვერპლთა კატეგორიას, რომელთა მიმართ სისხლის სამართლის პროცესის მსვლელობისას არსებობს მეორადი და განმეორებითი ვიქტიმიზაციის უფრო მაღალი ალბათობა, შესაბამისად ისინი საჭიროებენ განსაკუთრებულ დაცვას. აღნიშნულ კატეგორიას მიეკუთვნებიან ადამიანით ვაჭრობის, ტერორიზმის, ორგანიზებული დანაშაულის, ახლო ურთიერთობაში ძალადობის, სექსუალური ძალადობის ან ექსპლუატაციის, გენდერული ძალადობის ან სიძულვილის მოტივით ჩადენილი დანაშაულის, შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე ან არასრულწლოვანი მსხვერპლები.

¹⁵ ტექსტში შემოკლებულია როგორც სსკ.

წლამდე თავისუფლების აღკვეთას, ხოლო გაუბათიურებისათვის 6-დან 8 წლამდე თავისუფლების აღკვეთას. აღნიშნული ანალიზი ცხადყოფს, რომ ზოგიერთი განსაკუთრებული დაცვის საჭიროების მქონე მსხვერპლი საკმარისი დასაბუთების გარეშე უფლებრივად გაუარესებულ მდომარეობაშია ჩაყენებული, კერძოდ, მათ არ აქვთ შესაძლებლობა, რომ მათი საქმე გადასინჯოს დამოუკიდებელმა და მიუკერძოებელმა ინსტიტუციამ. შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს კანონმდებლობა მხოლოდ ნაწილობრივ შეესაბამება დირექტივით დადგენილ სტანდარტებს.

5. დაზარალებულის მონაწილეობა აღდგენით მართლმსაჯულებაში

დირექტივის მე-12 მუხლი ეხება აღდგენითი მართლმსაჯულების საკითხს, რომელსაც, ერთი მხრივ, შეუძლია დანაშაულის მსხვერპლს სარგებელი მოუტანოს, მაგრამ, მეორე მხრივ, შეიცავს მსხვერპლის მეორადი და განმეორებითი ვიქტიმიზაციის, დაშინებისა და შურისძიების რისკებს, ამიტომ მისი გამოყენებისას აქცენტი უნდა გაკეთდეს მსხვერპლის ინტერესებსა და საჭიროებებზე, სადაც გათვალისწინებულ უნდა იქნას მისი პიროვნული მახასიათებლები. გარდა ამისა, მსხვერპლის მონაწილეობა უნდა ემყარებოდეს მის თავისუფალ არჩევანს და ნება-სურვილს. ამასთან, იგი ინფორმირებული უნდა იყოს პროცესის დადებით და უარყოფით მხარეებზე.¹⁶

საქართველოში დამნაშავისა და დაზარალებულის შერიგების ინსტიტუტი, კერძოდ, განრიდება და მედიაცია გამოიყენება როგორც სრულწლოვანთა, ისე არასრულწლოვანთა მიმართ. სრულწლოვანთა მიმართებაში, პროკურორი უფლებამოსილია ნაკლებად მძიმე და მძიმე დანაშაულის ჩადენის შემთხვევაში, არ დაინყოს ან შეწყვიტოს

¹⁶ European Commission, DG Justice, Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, Ref. Ares (2013)3763804 – 19/12/2013, p. 13 (ჩამოტვირთვა შესაძლებელია ვებ-გვერდიდან: <https://e-justice.europa.eu/home.do>).

სისხლისსამართლებრივი დევნა. სსსკ-ის 168²-ე მუხლის თანახმად, განრიდების გაფორმებამდე პროკურორი ვალდებულია კონსულტაცია გაიაროს დაზარალებულთან. თუმცა, უკვე ნორმის ტექსტიდან იკვეთება, რომ პროკურორსა და დაზარალებულს შორის საუბარს არ აქვს მბოჭავი ძალა, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ დაზარალებულის მოსაზრება ვერ ახდენს გავლენას საბოლოო გადაწყვეტილებაზე.

არასრულწლოვანთა მიმართ განრიდების/განრიდებისა და მედიაციის პროგრამის გამოყენების ნესისა და მხარეებს შორის გასაფორმებელი ხელშეკრულების ძირითად პირობებში¹⁷ განრიდების ხელშეკრულება მიჩნეულია სამოქალაქო-სამართლებრივ ხელშეკრულებად, რომლის მხარეებს წარმოადგენენ ბრალდებული, მისი კანონიერი წარმომადგენელი, პროკურორი, სოციალური მუშაკი, ან შესაბამის შემთხვევაში ფსიქოლოგი ან სხვა პირი (მუხლი 2, პუნქტი „ბ“). ამასთან, დაზარალებულის უარი განრიდების პროცესის დაწყებას ან მედიაციაში მონაწილეობაზე არ აბრკოლებს განრიდების პროცესს. თუმცა, მას უფლება აქვს, აზრის შეცვლის შემთხვევაში, ნებისმიერ დროს ჩაერთოს მედიაციის პროცესში (მუხლი 4, პუნქტი 4).

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე ნათელია, რომ საქართველოს კანონმდებლობა აღდგენითი მართლმსაჯულების ნაწილში დირექტივას მხოლოდ ნაწილობრივ შეესაბამება. მისასაღმებელია ის ფაქტი, რომ დაზარალებული არ არის პროცესიდან გამოთიშული და განრიდების შესახებ გადაწყვეტილების მიღება ხდება მხოლოდ მასთან კონსულტაციის შემდეგ, მაგრამ ვინაიდან, პროკურატურას შეუძლია არ გაითვალისწინოს დაზარალებულის უარი და ამასთან დაზარალებული არ წარმოადგენს ხელშეკრულების მხარეს, არსებობს საფრთხე იმისა, რომ ზიანი მიადგეს მის ინტერესებსა და საჭიროებებს და მოხდეს მისი მეორადი ან განმეორებითი ვიქტიმიზაცია.

6. ინდივიდუალური შეფასება

დირექტივა წევრ სახელმწიფოებს ავალდებულებს, რომ დანაშაულის მსხვერპლი დაიცვან დანაშაულისაგან ან იუსტიციის სისტემისაგან, ამასთან, უზრუნველყონ მისი პირადი უსაფრთხოება და პირადი ცხოვრების ხელშეუხებლობა,¹⁸ მაგრამ ვინაიდან ყველა მსხვერპლს დაცვის განსხვავებული საჭიროება გააჩნია, საჭიროა, რომ შესაბამისმა ორგანოებმა განახორციელონ მსხვერპლის ინდივიდუალური შეფასება და დაადგინონ, თუ რა მოცულობით არსებობს მისი მეორადი და განმეორებითი ვიქტიმიზაციის საფრთხე, ასევე განსაზღვრონ დაცვის ღონისძიებების გამოყენების მიზანშეწონილობა. ინდივიდუალური შეფასებისას გათვალისწინებულ უნდა იქნას მსხვერპლის ისეთი პიროვნული მახასიათებლები, როგორცაა ასაკი, მონიფულობა, სქესი, გენდერული იდენტობა, დამნაშავესთან მისი ურთიერთობა, დანაშაულის სახეობა და თავისებურებანი. ამასთან, ინდივიდუალური შეფასება უნდა განხორციელდეს შეძლებისდაგვარად ადრეულ ეტაპზე და განსაკუთრებული გულმოდგინებით მოხდეს განსაკუთრებული დაცვის საჭიროების მქონე მსხვერპლების საქმეების გამოძიება.

საქართველოს კანონმდებლობაში არ არის ინდივიდუალური შეფასებისა და განსაკუთრებული დაცვის საჭიროების მქონე მსხვერპლების სპეციფიკური ჯგუფის შესახებ ნორმა, თუმცა აღნიშნული ხარვეზი ნაწილობრივ აღმოფხვრილია იმით, რომ მოწმისა და დაზარალებულის კოორდინატორის სამსახური ახორციელებს ძალადობრივი დანაშაულის მსხვერპლების შეფასებას და მათ უწევს ფსიქოლოგიურ დახმარებას. გარდა ამისა, 2015 წელს მიღებულ იქნა არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი, რომელშიც დაზარალებულს ეძღვნება ერთი მთლიანი თავი და 24-ე მუხლში განმტკიცებულია მისი ისეთი უფლებები, რომელიც უზრუნველყოფს მის სათანადო დაცვას – მაგალითად, სასამართლო სხდომამდე ბრალდებულის დაკითხვა და დაკითხვის ვიდეოგადაღება ან სხდომის დახურვა. ამასთან, არასრულწლოვან დაზარალებულს უფლება აქვს სასამართლო სხდომებს დაენროს მის კანონიერ წარმომადგენელთან ერთად ან ისარგებლოს ადვოკატის მომსახურებით.

¹⁷ საქართველოს იუსტიციის მინისტრის ბრძანება #210, დანართი 1 (ჩამოტვირთვა შესაძლებელია ვებ-გვერდიდან: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3176195>).

¹⁸ EuGH, C-483/09, Gueye und Salmerón Sánchez, 63-64.

III. დასკვნა

ევროპის კავშირისა და საქართველოს სისხლის სამართლის კანონმდებლობის სამართლებრივ-შედარებითი ანალიზის საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს სისხლის სამართლის პროცესში დაზარალებულის სამართლებრივი მდგომარეობა ევროპულ სტანდარტებს მხოლოდ ნაწილობრივ შეესაბამება. ასოცირების შესახებ შეთანხმების და მისგან გამომდინარე ვალდებულების ფარგლებში, რომელიც მოიაზრებს დირექტივის აღსრულებას, გადაიდგა ზოგიერთი პოზიტიური ნაბიჯი, თუმცა მაინც რჩება დაზარალებულის უფლებების გაძლიერებისა და დაზარალებულის საჭიროებებზე მორგებული სისხლის სამართლის კანონმდებლობის შემუშავების აუცილებლობა.